

Nieuwe ontwikkelingen op de buitenplaats

Verslag Platform Groen Erfgoed 9

Datum: 3 oktober 2012, 13.30 tot 17.00 uur

Locatie: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Smallepad 5, Amersfoort

Nieuwe ontwikkelingen op de buitenplaats: geef buiten een plaats.

In de bestaansgeschiedenis van buitenplaatsen zijn er vaak veel nieuwe ontwikkelingen geweest. De nieuwe ontwikkelingen hadden onder meer te maken met wijzigende trends, ander gebruik of vanwege financiële omstandigheden. In hoeverre was vernieuwing een constante op de buitenplaatsen?

In de huidige tijd zijn er ook nieuwe initiatieven op onze buitenplaatsen. Deze initiatieven hebben ieder hun eigen uitgangspunten, doelen en beweegredenen. Wat zijn deze uitgangspunten, doelen en beweegredenen?

Openbare Recreatie (=recreatie door derden) ontwikkelt zich als een belangrijkere functie van de buitenplaats. Hoe komt deze factor recreatie tot uitdrukking op de buitenplaats? Ontstaan er nieuwe buitenplaatsen door recreatie?

Kan het toevoegen van nieuwe elementen op een oude plaats een nieuwe impuls aan het groene erfgoed en landschap geven? En welke uitdagingen zijn er dan te overwinnen?

Peter Smink - Inleiding

Als tuinbaas op landgoed Hoevelaken zorg ik voor het beheer van deze buitenplaats. Vormt vernieuwing en verandering inderdaad een constante? De foto's door de tijd van landgoed Hoevelaken lijken deze vraag positief te beantwoorden. Nieuwe functies zoals recreatie zorgen voor de toevoeging van nieuwe elementen. Welke uitdagingen komen er kijken bij het inweven van nieuwe ontwikkelingen. Welke rol krijgt het bestaande? Hoe ga je om met de aanwezige architectuur en structuren. En blijft het een geheel of wordt het een optelsom van deeltjes?

Mariëlle Kok - Bouwen aan het toekomstige Groen van Toen; Landgoed Haverleij

Mariëlle Kok, Bureau Mariëlle Kok Landschapsarchitecten BNT

De ontwikkelingen rond Haverleij zijn gestart in 1997. Het, 180 hectare omvattende, polderterrein was al in bezit van de gemeente Den Bosch met als oorspronkelijke bestemming 'Haven aan de Maas'. Deze bestemming verandert in 1997 naar VINEX opgave met een verdeling naar 60 ha golfbaan, 80 ha bos en 40 ha wonen. De doelstelling is een duurzame groene afronding van de stad Den Bosch. Dit wil zeggen niet telkens een hapje polder bebouwen maar een totaal afgerond plan voor het hele terrein als groene rand aan Den Bosch. Voor de realisatie sticht men een *Private Public Partnership* (gemeente Den Bosch, Heijmans en Bouwfonds) en betreft Sjoerd Soeters (masterplan architectuur), Paul van Beek (masterplan groen) en Donald Steel (ontwerp golfbaan) erbij. De ontwikkeling van de eerste ideeën gaat hand in hand met de inventarisatie van het zichtbare landschap zoals de polderstructuur, rivier, eendenkooi en sluis. Via opgravingen en historisch onderzoek komt laag voor laag ook het onzichtbare landschap weer naar boven. Opgravingen tonen resten uit de midden bronstijd. Kaartmateriaal laat zien dat dit gebied in 1629 onderdeel vormt van de Frederik Hendrik linie, waarvan het watersysteem tot op de dag van vandaag zichtbaar is. Deze landschapselementen gaan de basis vormen voor de ontwerpkeuzes. Verder maakt men referentiestudies naar Amelisweerd, Neerijnen, Mariënwaerd, Huis te Linschoten en Landgoed de Haar. Vooral Landgoed de Haar komt qua maatvoering, oppervlak en

terreinvorm, het meest in de buurt van de ontwerpogave Haverleij. Het groenprogramma ontleent zijn basis aan het bestaande landschap en krijgt daardoor drie zones: uiterwaarden, landgoedbos en moeras. Naast de elementen die dit landschap zelf meebrengt, komen nieuwe elementen geïnspireerd op de buitenplaatsen uit de referentiestudies zoals poorten, banken en folly's.

Het rode programma vormt, zoals overall, de verdienmotor voor de totale opgave. De ontwerpvisie luidt 'kastelen die oprijzen uit het landschap'. Losse 'kastelen' met 1500 wooneenheden, ieder met een eigen karakteristiek, ver genoeg uit elkaar om geen 'last' van elkaar te hebben maar ook weer dicht genoeg bij elkaar om tussenbouw te voorkomen (200 – 250 meter). Passend in de context van het landschap onderkent men drie types: waterkasteel, boskasteel en overgangskasteel. Ieder kasteel krijgt zijn eigen architect. Een duurzaam watersysteem vormt onderdeel van het plan. In de realisatie vormen de referentiestudies een continue inspiratiebron, elementen van diverse kastelen en buitenplaatsen krijgen een plek op Haverleij, zoals de notenlaan van Mariënwaerd, een perspectivische truc uit een renaissance aanleg, een tuinontwerp van Springer, waterlabyrint van Versailles, de haag van Oranjewoud en de aanlegprincipes van Von Pückler-Muskau.

De keuze voor de naam landgoed Haverleij is vooral strategisch en commercieel. Het gebied vormt eigenlijk een landgoederenzone nieuwe stijl. De bewoners beheren de binnenterreinen gemeenschappelijk. De gemeente Den Bosch beheert het buitenterrein. De golfbaan verzorgt zijn eigen beheer. De groenontwerpers zijn nog steeds betrokken bij de ontwikkelingen en adviseren over toevoegingen en wijzigingen.

<http://www.haverleij.nl/>

Chris Bakker - Impasse doorbroken in het landelijk gebied: herstel van Heerlijkheid Stoutenburg

Chris Bakker: Beleidsmedewerker Stichting Het Utrechts Landschap

In de twaalf jaar durende periode van planvorming rond het landgoed Stoutenburg was er veel aandacht voor de relatie tussen landschap en gebouw. Delen van het plan zijn gelukt, andere delen zijn niet gerealiseerd en er zijn compromissen gesloten.

De historie van de plek start in 1252 met de stichting van het eerste kasteel door Wouter van Amersfoort. Na de verwoesting in 1495 herbouwt Johan van Oldebarneveld in 1594 Stoutenburg als landhuis. Het minuutplan uit 1832 toont het kasteel met een forse gracht er direct omheen en nogmaals een gracht om het voorburcht terrein. Ten zuiden daarvan ligt het water van een landschappelijke aanleg. In 1862 verrijst een neogotische kasteel door heer Luden, maar dit maakt in 1888 al plaats voor een kasteel aan de overzijde van de Barneveldse beek door dochter Maria Suzanna Luden. In 1960 zorgt de aanleg van een weg dwars door het terrein voor een harde tweedeling. Anno 2000 resteren nog twee terreinfragmenten aan weerszijden van de Barneveldse beek.

Het Utrechts Landschap raakt in 2000 bij deze plek betrokken omdat zij de Juliusput, een zandwinlocatie in beheer krijgt. Naar aanleiding hiervan start de ontwikkeling van een visie op de omgeving waarvan het landgoed Stoutenburg onderdeel is. De studie krijgt als titel 'Venster op de Vallei' en richt zich op de ontsluiting van Amersfoort naar dit landschap, vooral door de beken te gaan benutten.

Michael van Gessel doet onderzoek naar het Stoutenburg terrein en concludeert dat de oude plek van het kasteel eigenlijk nog steeds het centrum in het landschap vormt. Een deel van de slotgracht is nog aanwezig net zoals het water van de landschappelijke aanleg. Mensen moeten deze plek alleen weer kunnen herkennen. Mogelijk door er weer een kasteel neer te zetten. Bij deze plek staat nu een woonboerderij en er loopt dus die weg dwars overheen. Opgravingen tonen aan dat de fundamenten van het kasteel nog in situ zijn. Er komt een plan voor het herstel van de Heerlijkheid Stoutenburg en een visie op de ontwikkeling van het kasteelterrein. Frits van Dongen ontwerpt een eigentijds gebouw, met referentie naar de oervorm toren, hof & landhuis, dat op deze plek zou kunnen verrijzen. Het rood vormt ook hier het verdienmodel en zou geld genereren voor de landgoedontwikkeling en recreatie. De voorbereiding van de besluitvorming verloopt positief. Maar in de afronding gaat het toch mis en dan vooral door verzet uit de buurt en het ontbreken van steun van de gemeenteraad Leusden. Er wordt geen fiat gegeven om het rood te realiseren.

Hierna kiest het Utrechts landschap voor het volgen van weg der geleidelijkheid waarin ondertussen al grote delen van de gehele 'Visie op de Vallei' vooral in het landschap toch gerealiseerd zijn. Met geld van de Postcodeloterij zijn grondaankopen gedaan waardoor een aaneengesloten gebied voor recreatie en natuur is ontstaan. De weg ligt echter nog op z'n oude plek. De ambitieuze visie heeft dus veel in beweging gezet maar het in een vroeg stadium betrekken van bewoners en landschapsgebruikers kan een volgende keer nog beter.

<http://www.utrechtslandschap.nl/?RubriekID=2022>

<http://www.utrechtslandschap.nl/?rubriekid=2162>

<http://www.utrechtslandschap.nl/?RubriekID=2021>

<http://www.landschapleusden.nl/pages/arrangement/stoutenburg.php>

Speakerscorner

Fon Habets – RCE; puzzelfoto van een landhuis aan een rivier met kribben. Welk landhuis is dit?

Dhr. Beelaerts van Blokland - Vreedenhorst; uitnodiging zondag 7 oktober voor bezoek om te komen tot gedachtewisseling rond uitgevoerde uitbreidingen.

<http://www.vreedenhorst.nl/index.html>

Vereniging kennisontwikkeling Groen Erfgoed: aankondiging masterclass tuinhistorisch onderzoek en opleiding Groen Ruimtelijk Erfgoed; die laatste start begin december.

http://www.haskennistransfer.nl/opleiding/groen/leergang_groen_ruimtelijk_erfgoed.aspx

Manifest Groen Erfgoed: Beline Geertsema en Liliane Kusters doen de oproep aan een ieder om ofwel individueel ofwel als bedrijf het Groen manifest te ondertekenen.

<http://www.heemschut.nl/nl/vereniging/manifest-groen-erfgoed.html>

<http://www.heemschut.nl/nl/vereniging/nieuws/jaar2013/manifest-groen-erfgoed-aangeboden-aan-directeur-rce.html>

Natascha Lensvelt – RCE: aankondiging van twee boekwerken die iedereen gratis meekrijgt na afloop van het platform: 'My Place, Historic European Parks and their Communities' en belangrijker 'Een toekomst voor groen, Handreiking voor de instandhouding van groene monumenten'.

http://www.cultureelerfgoed.nl/sites/default/files/u4/Toekomst_groen.pdf

Marinus Kooiman - Functietoevoeging op buitenplaats Voorlinden

Marinus Kooiman: Cultuurhistorische projecten, Beek en Kooiman Cultuurhistorie

Landgoed Voorlinden en het voorgenomen museum Caldic voor opdrachtgever de heer Joop van Caldenborgh. De heer Caldenborgh wil Voorlinden de functie van een museumlandgoed geven. De landgoederenzone van Wassenaar en omgeving strekt zich uit langs de binnenduinrand. Landgoed Voorlinden ligt tussen het duin en de Buurtweg ingeklemd. In 1824 wisselt het huis van eigenaar. Zocher sr. verzorgt een nieuwe tuinaanleg. In 1904 (kaart) blijkt veel bos verdwenen. Het bestaande huis wordt gesloopt en op een nieuwe plek komt een veel groter huis van de architect R.J. Johnston. Springer maakt rond 1913 wat aanpassingen in de tuin maar transformeert de oriëntatie niet waardoor huis en tuin wat ongemakkelijk ten opzichte van elkaar komen te liggen. In 1953 komt Voorlinden in handen van de PTT, huis en tuin raken opgesplitst.

Tegenwoordig is de heer Caldenborgh de eigenaar en is het geheel een rijksmonument. De analyse van het ensemble richt zich op de vraag: 'waar is ruimte?'; voor de functietoevoeging, maar ook voor transformatie, verandering en voor herstel. Men brengt het totale terrein in kaart en waardeert de onderdelen. Hieruit volgen de plekken waar mogelijkheden voor ontwikkelingen zijn, zoals herstel, transformatie of toevoegingen. Voor de functietoevoeging museum lijken zes locaties in aanmerking te komen. Het museum vormt de motor en bestaansreden, kortom het hoofdmoment, voor het landgoed. Hieruit volgt dat het niet bij de entree van het landgoed moet liggen maar ver op het terrein. Ook wil men niet in de zichtassen van het huis naar de weg bouwen. Hierdoor blijven twee locaties over: de duinzone en de omgeving van de paardenbak. De keuze valt op de planontwikkeling bij de locatie van de paardenbak. Uitgangspunten bij

het ontwerp: het huis blijft het hoogtepunt en het museum moet overal daglicht krijgen. Door deze laatste eis krijgt het museum maar één verdieping en kent daardoor een grote footprint van 4500m² die landschappelijk ingepast moet worden. Architect Dirk Jan Postel, bureau Kraaijvanger, ontwerpt het museum. Niek Roozen maakt het landschapsontwerp en bewaart hierin de hoofdlijnen van Zocher en Springer. Huidig stand van zaken: de omgevingsvergunning is verleend, de RCE heeft een positief préadvies gegeven en de welstandscommissie heeft het gebouw goedgekeurd maar de locatie afgekeurd. Discussie ontstaat over het proces van goedkeuring en vergunningen. Een zeer complex en moeilijk te doorgronden proces dat nu een eigentijdse ontwikkeling op hoge particuliere kosten met een grote positieve spin off voor recreatie en beeldende kunst lijkt te dwarsbomen.

<http://www.beekenkooiman.nl/>

<http://www.dearchitect.nl/nieuws/2012/03/28/kraaijvanger-ontwerpt-onderkomen-voor-collectie-joop-van-caldenborgh/kraaijvanger-ontwerpt-onderkomen-voor-collectie-joop-van-caldenborgh.html>

Ivo Südmeier - Efteling: natuur en landschap als grootste attractie

Ivo Südmeier: Beleidsmanager Natuur en Landschap / Landschapsarchitect de Efteling

De Efteling opent in 1952 haar poorten en beslaat dan 5 hectare met 1 kasteel. In 2011 bestaat de Efteling uit 400 hectare waarvan 60 ha attractiepark, 120 ha golfterrein, 20 ha bosrijk (bungalowpark) en 70 ha Loonsche land (natuurontwikkeling met mogelijk later inpassing bungalows). De volledige naam luidt dan ook Stichting Natuurpark de Efteling met als doelstelling het bewaken van het culturele erfgoed 'het sprookje'. Het park heeft een bezoekersaantal van 4,1 miljoen per jaar en ruim 1200 medewerkers. Landschap vormt de context van het sprookje, slechts 10 procent van het oppervlak kent bebouwing. Het groen geniet onder de bezoekers een zeer hoge waardering die overgaat van generatie op generatie. Het groen werkt hier als decor. Op het hoogste niveau is er het groen-blauwe raamwerk van vooral inheemse bomen en heesters (omgevormde productiebossen) en water. Bosstroken scheiden de verschillende rijken (werelden) van elkaar. Ieder rijk kent zijn eigen thema en kleurstelling o.a. door accenten met eenjarigen. Op het laagste niveau, dat van de attractie, reageert het groen direct met die attractie. Bij Joris & de Draak bijvoorbeeld staan geblakerde bomen en drakenwortels in een rood/bruine beplanting. In de waterpartijen buigt het decor om en wordt onderdeel van de beleving (je wordt echt nat!)

Het groen vormt de verborgen attractie van de Efteling. Dit besef leeft vanaf het midden van de jaren 90 en krijgt vorm door het plaatsen van nestkasten, het zichtbaar maken van de fauna, het uitzetten van eekhoorns uit het eekhoornweeshuis en het houden van groene rondleidingen voor of na sluitingstijd. In Bosrijk liggen de bungalows verborgen in de bosomgeving.

In het project het Loonsche Land, tussen het park en Tilburg stelt de Efteling zich ten doel het verborgen historische landschap van rond 1850 weer zichtbaar te maken met een mozaïek van landschapstypen. De Efteling is hiervoor een samenwerkingsverband aangegaan met Natuurmonumenten en de Brabantse Milieufederatie. Het Loonsche Land moet een grote variatie en verschillende sferen gaan krijgen. In het westen komen graanakkers en heidevelden. Open ruimten en dichte bossen gaan elkaar afwisselen en er komen doorzichten over de heide. In het bos en om de akkers heen liggen houtwallen. In het midden komt eikenhakhout waarin de zevenjarige cyclus van afzetten weer geïntroduceerd wordt. Het oosten krijgt verschillende typen bos met statige oude beukenlanen. De grenzen van het Loonsche Land gaan bestaan uit bossen van uitsluitend inheemse boomsoorten en struiken, die goed aansluiten op de bossen in de omgeving. Het gebied blijft openbaar toegankelijk maar de boodschap die daarbij uitgezonden wordt is dat herstel en natuurontwikkeling tijd nodig hebben!

De Efteling ziet groen als cruciaal voor de beleving van de gast.

<http://www.efteling.com/>

<http://www.loonscheland.nl/>

Nieuw: Volgend Platform Groen Erfgoed: donderdagmiddag 18 april 2013 te Den Bosch